

Állam- és közigazgatás Magyarországon
az egyes történelmi korokban c. tudományos konferencia

Vaja, 2000. szeptember 29.

Vaja, 2001

A Vay Ádám Múzeum Baráti Körének kiadványa

Szerkesztette:
Molnár Sándor

Lektorálta:
Fekete Zoltán

Kiadja:
Vay Ádám Múzeum Baráti Köre

Felelős kiadó:
Miklós Sándor
Baráti Kör elnök

Támogatók:
Molnár Mátyás Alapítvány
Vaja Nagyközség Önkormányzata
Nyírségi Takarékszövetkezet

ISBN 963 00 8933 5

Tipográfia:
Talpas Sándor

Készült a Grafit Nyomda „R” Kft. nyomdájában
250 példányban
Felelős vezető

Borbély Károly:

Tisztelt Konferencia! Hölgyeim és Uraim!

Én is nagy tisztelettel köszöntöm a konferencia minden kedves résztvevőjét, és külön is köszöntöm a konferenciánk előadóit.

Megtiszteltetésnek érzem azt, hogy a rendezők felkértek a konferencia megnyitására, illetve megbíztak az első része levezetésének tisztségével.

Hölgyeim és Uraim!

Kérem, tekintsenek el attól, hogy a konferencia megnyitásaként a tudomány követelményeinek megfelelően egy kisebb bevezető előadást tartsak a konferencia „Állam- és közigazgatás Magyarországon az egyes történelmi korokban” címéhez kapcsolódóan.

Megteszik ezt a nálam avatottabb, neves előadóink, akik az egyes történelmi korokról, azok társadalmi, állami berendezkedéseiről és jogintézményeiről tartanak előadást.

A konferencia programjához kapcsolódóan mégis néhány gondolatot hadd osszam meg Önökkel.

Ma a millennium évében szerte az országban és így megyénkben is az államalapításra emlékezünk. Jó alkalmat teremt ehhez a 2001. augusztus 20-áig tartó ünnepségsorozat, melynek keretében az ország valamennyi települése által igényelt millenniumi emlékszázlok ünnepélyes átadására-átvételére kerül sor. Magam is több alkalommal voltam részese egy-egy községben, városban annak a felemelő pillanatnak, amikor ünnepélyes külsőségek között a kormány képviselője átadta, a település képviselői, élükön a polgármesterrel átvették a millenniumi emlékszázlót.

Tapasztaltam, hogy az ünnepség résztvevői nemcsak a zászlóátadás ünnepélyes pillanatait kísérték nagy figyelemmel és érzékeny-

- ¹² Vö. az Aranybulla 31.fejezetét hatályon kívül helyező 1687:4.tc.
¹³ 1687:2.,3.tc.
¹⁴ Kiáltvány ih. 1.
¹⁵ Kiáltvány ih. 2.
¹⁶ Polner Ö.:ih., 365, 372.o.
¹⁷ Vö. ifj. Barta J: A tizennyolcadik század története, Budapest 2000., 20. o.
¹⁸ Vö. pl. a 6. tc indoklásába fűzött mintegy húsznál több hivatkozást az adóztatás és a hadi teherviselés törvényes rendjére vonatkozóan, így Szent István II.21., Kálmán I. 78., I. Lajos 1331:4, Zsigmond 1405:4., 1435:1,2., V. László 1454:4., II. Ulászló 1498: 15., 18., 20.törvényeit.
¹⁹ Említi a jogalkotó az 1608(ke): 1., 1647:5., 7., 1659: 1 törvénycikkeket
²⁰ Alapul veszi István király Imre herceghez intézett Intelmeinek 4. Fejezetét.
²¹ Regulamentum universale, OSZK Régi Magyar Könyvtár Régi és Ritka Nyomtatványok Tára, RMK 1734
²² R. Várkonyi Á. 1995., 30. o.
²³ Kovács K.: A Rákóczi- szabadságharc államának néhány jellemző vonása In: Jogtörténeti Tanulmányok IV. Budapest 1980. 186. o.
²⁴ 1705:1.tc.
²⁵ 1708:2.tc.
²⁶ 1709:10.tc.
²⁷ Mezey B.:A szatmári béke jogi vonatkozásai In.: Acta Fac. Pol. et Jur. Tom. XXIX. Budapest, 1987., 97–108.
²⁸ Csécsi János naplója 1705. Szeptember 16. In: Rákóczi-tükör II. szerk. Köpeczi B.-R. Várkonyi Á.: Budapest, 1973., 144. o.,

Völgyesi Levente:

Kassa város választójoga és vallásszabadsága a Rákóczi szabadságharc idején

Magyarország hányatott sorsa a tárgyalt korszakban mindenki számára ismeretes. Nemcsak a török iga rossz emléke, a felszabadulás utáni pusztulásból való feltámadás, hanem a Habsburg önkény miatti aggodalom is vészterhesen nehezedett hazánkra, annak lakosságára.

A lakosság hányadát tekintve kisebbség, de a jogfejlődés, a fejlett áruterelő társadalom megtestesítőjeként sorsdöntő réteget alkotott a polgárság, a szabad királyi városi kiváltságok védelme alatt küzdő maroknyi népesség. Számukra szintén sorsdöntő a szabad élet lehetőségének a megélése, érdemes volt tehát részükről a teljes autonómia érdekében küzdeni. A városi lét nagymértékben szabadabbá tette az embereket, hiszen a városi polgárjog magában foglalta a kollektív nemesi státuszt is.¹ A szabad királyi város saját szokásai szerint élhetett, maga választotta meg bíróját, szabadon ítélezhetett, statútumot alkothatott, kegyúri joggal bírt, a polgárok szabad örökösödése biztosított volt², saját bírójuk joghatósága alá tartoztak³, mentesek voltak minden földesúri teher alól, a város a királyi kincstár felé egyösszegben volt jogosult a közterheket megfizetni.⁴

A Rákóczi szabadságharc nemcsak országos szinten jelentett nagy hadi eseményeket, országos jogalkotási folyamatot, hanem a városi lét szintjén is mozgósította az embereket. Erre az időszakra kialakultak már a városi igazgatás legfontosabb intézményei. A lakosság felszakadozott, mind vagyoni alapon, mind pedig vallási tagozódás alapján is. Felvidéki városainkban a katolikusok mellett az evangélikus és a református vallásúak is megjelenhettek, ha tehették, biztosítva a felekezetek egyenjogúságát, amelyet külső erők sokszor igyekeztek akadályozni.

A társadalmi tagozódás igazodott a klasszikus európai modellhez. A város tömegét a nincstelen, polgárjoggal nem rendelkező városlakók al-

kották: szökött jobbágyok, kontárok alkották ezt a kört. Az igazi első nagy lépést a polgárjog elnyerése jelentette, amely komoly anyagi áldozattal járt a jelölt számára, de hosszútávon mind erkölcsileg, mind anyagiilag igen kifizetődő befektetés volt. Elviekben e polgárjoggal rendelkező városlakók közgyűlése volt ama legfőbb szerv, amely mind a jogalkotás, mind az igazgatás, mind a bíraskodás területén meghatározó jogosítványokkal élt. A gyakorlat ekkor már világszerte más.

A város irányítása egy kisebb hatalmi elit, egy kevesebb mint száz fős *electa communitas* kezében összpontosult.⁵ Ez a testület képezte a város patrícus rétegét, amelynek körébe csak igen nehezen lehetett bekerülni, a várakozási idő hosszú volt, s igen szerteágazó kapcsolatrendszert kellett az aspiránsnak kialakítania. Talán a legegyszerűbb módszer – mint ahogy a céhek esetében is – a megfelelő családba való beházasodás lehetett.

A legfelsőbb kör a városi tanács vagy másnéven magisztrátus, szenátus. Ez az általában tizenkét tagú testület volt a város operatív szerve. A legfőbb döntések itt születtek. Ennek a testületnek volt a feje a városbíró vagy polgármester, a város legelőkelőbb választott méltósága.

Most vizsgáljunk meg közelebbről egy felvidéki szabad királyi várost a Rákóczi uralom idején, hogy miként érvényesülhettek a városi alkotmányos és jogszokások, az ősi kiváltságok hatályosulásának mekkora tér nyílhatott!

Kassa szabad királyi város 1704. október 20-án került II. Rákóczi Ferenc kezére. Amíg a császári uralom idején a szepesi kamara igazgatása alatt álltak a városok, a tisztségviselők szabad megválasztásának elve háttérbe szorult, a kamarai gyámkodás jeleit lehetett megfigyelni. Rákóczi biztosította a városi szabadságjogokat, így a tisztségek betöltése a régi rend szerint mehetett végbe. Egy szemtanú naplórészletei sokat segíthetnek, rekonstruálható az évszázados szokás, az utókor számára pótolhatatlan hagyatékot hagyva hátra.⁶

A választási eljárást évente megismételték, a tisztikar minden évben teljes egészében megújult. Természetesen, egy személy adott posztra tetszőlegesen alkalommal újraválasztható volt. A tisztújításra januárban, a

naptári év elején került sor. Vízkeresztet követő vasárnap előtti csütörtökön a hivatalában lévő választó közösség lemondott. Szombaton a városbíró és a tanács megválasztotta az új választó közösséget. Még ezen a napon az esti órákban az újonnan megválasztott tagoknak cédulát küldtek ki, amelyen a nevük és a megválasztottságuk ténye állt. Vasárnap hajnali négy órai időpontra hívták az átadott cédulák az újdonsült tagokat a városházára.

A városházán a megjelent tagok átadták cédulájukat egy polturával egyetemben. Aki ezen kötelezettségének nem tett eleget – hiszen tudjuk, a feudális tisztségek vállalása általában kötelezőek voltak –, két magyar forint megfizetésével bírságolták. A “mandátumigazolást” követően a városi plébánost a városházára kísérték, aki itt misét mondott a bölcs és igazságos választás érdekében. Német és magyar nyelven három szentírási szakaszt olvastak fel. A nép főszószólója intelmet intézett a választó közösséghez, majd a Miatyánk elimádkozása után megkezdődött a városi nép új főszószólójának a megválasztása.⁷ A sikeres választást követően a választó közösség két tagja felkereste házában az új főszószólót, majd a városházára kísérte, ahol hivatali elődje iktatta be őt hivatalába.⁸

Ezt követően az egész választó közösség a nagytemplomba vonult. A plébániai nagymise után a templomból mindenki hazakísérte az új főszószólót, imát mondtak érte és mindenki – jókívánságaikat tolmácsolva – kezet fogott vele. A régi szószóló délután négy órára a tanácsosokat a városházára hívatta és ott a városatyák asztalánál az egész városi tanácsot feloszlatta.

Hétfőn reggel négy órakor a választó közösség szintén a városházára ment. A szentmise keretében az elmúlt napi szertartáshoz hasonlóan felolvastak három szentírási részletet. A szent cselekményt követően a választó közösség megválasztotta az új városbírókat. Az új városbíró a választott közösség tagjaival egyetemben a nagytemplomhoz vonult. A kapuban a régi városbíró és a leköszönő városi tanács várta az eddig már megválasztott új tisztségviselőket. A nagytemplom kapujában a nyilvánosság előtt a régi városbíró most leköszönt. Ekkor a nép új szószólója

megnevezte az új városbíró, és bevonultak mindannyian a templomba. A templomban felcsendült a Te Deum, majd a bíró mondta el beszédét. A leköszönő városi tanácsos urak hazakísérték az új bíró, és a háza előtt búcsúzkodás közben gratuláltak neki.

Már péntek reggel van, a választási eljárás nyolcadik napja, amikor a választó közösség hajnali négy órakor ismét a városházán egybegyűl. Az immár harmadik ilyen alkalommal szintén szentmise három bibliai idézettel, majd megválasztják a tizenkét tanácsost. Ezzel most már megválasztották a három meghatározó hatalmi tényezőt, amely: a választó közösség, a városi tanács és a városbíró.

Szombat reggel hét órakor a választó közösség ismét egybegyűlt, határozatokat hozott. A hatalmat a polgárság nevében az új elöljáróságra ruházta. Végül a város bírāja, majd a tanácsos urak, végül a választó közösség tagjai letették a szokásos esküt.

A Rákóczi korszak tehát biztosította a régi választási rend érvényesülését. De mi a helyzet a többi szabadságjog területén? A fennmaradt források erre is engednek következtetni. A szabadságjogokat a feudális korban igazából két fontos területen lehet vizsgálni: már a korai időszakban is a földesúri függés alóli mentesség, az autonómia nagyságának mértékében szemléltethető, majd a reformáció elterjedésének időszakában a vallásszabadság lehet egy igen meghatározó elem. Mint már láttuk, a szabadságharc visszaállította a városi szabadságjogokat a választójog terén, de mit hozott a vallási egyenrangúság követelményére?

Megállapítható, hogy a három legnagyobb, Magyarországon leginkább elterjedt keresztény felekezet terén az egyenjogúságot hirdette a városlakók számára is. 1704-ben például december 19-én az evangélikus gyülekezet maga választhatta meg főlelkészét, a *pastor primariust*, minden bemutatási vagy hatósági jóváhagyást előíró kötelezettség nélkül.⁹

Amikor Rákóczi Ferenc 1704. október 21-én harangzúgás, ünneplés és Te Deum mellett bevonult a városba, a lakosság nevében a városi tanács letette a hűségesküt. Amikor viszont 1705. május 27-én a város urai ellenálltak Rákóczi akarátának, a fejedelem elmozdította őket hiva-

talukból. Az ezen aktust követő tisztújításon már úgy állt fel a városi tanács, hogy tizenkét tagjából négy-négy-négy fő katolikus, evangélikus, illetve református vallású lett. Így a tanács összetételében egyenlő arányban érvényesültek a bevett vallások képviselői. A választó közösség összetételét tekintve a három vallásfelekezet hívei szintén egyenlő arányban kaptak helyet.¹⁰ Az igazán nagy szenzáció 1706. január 10-én köszöntött be, amikor a nép szószólója Ónodi János református ember lett: ilyen még nem volt! Ezzel egyszer s mindenkorra deklarálódott a három vallás egyenjogúsága.

A vallásgyakorlás zavartalansága érdekében is történtek lépések. Az 1705. évi szécsényi rendi gyűlés értelmében november 20-án az evangélikusok megkapták az ún. windisch (szlovák) templomot, ahol az első istentiszteletet november 29-én tartották. 1706. január 9-én a reformátusok is imaházhoz jutottak, az orsolyita nővérek templomát kapták meg erre a célra. 1709-ben Rákóczi két egymás mellett álló polgári házat vásárolt a volt tulajdonosok örököseitől és azokat az orsolyita nővérek számára átadta. Ezzel végeredményben kártalanítani igyekezett az ingatlanban hiányt szenvedő rendet.¹¹

Az 1711. év folyamán Rákóczi Ferenc Vay Ádámmal, Bercsényi Miklóssal és Esterházy Antallal egyetemben Lengyelországba menekült. Kassa városát a császáriak április 26-án vették át, különösebb ellenállás nélkül. A megállapodás értelmében amíg a magyar hadak a felső kapun át a városból kivonultak, addig a császáriak az alsó kapun keresztül szállták meg a várost. A városlakók és a városi rendfenntartók letették a császáriak kezébe a hűségesküt. A soproni 1681. évi 25. és 26. tc., valamint a pozsonyi országgyűlés 1687. évi 21. tc. alapján a vallásgyakorlat a három egyház számára engedélyezett maradt. Ezek a rendelkezések viszont nem biztosították a megszerzett ingatlanok zavartalan birtoklását. Ez valahol logikus is, hiszen a jelenlegi épületeik valamikor a katolikus egyház tulajdonát képezték. Így a katolikus egyháznak való visszajuttatás igazságosságát nehéz lenne jogi alapon megkérdőjelezni.

Kassán 1711. október 18-án Leffenholz tábornok elvette a reformátusok templomát és visszaadta az Orsolyita Rendnek. Utóbb a császári ud-

var leiratot intézett a főispánnak, hogy a vallási ügyeket a Rákóczi-éra előttiek szerint kell rendezni. Ekkor vették el az evangélikusoktól is a szlovák templomot és adták vissza a katolikusoknak. Ekkor az evangélikus gyülekezet igen méltatlan helyzetbe került, mivel a szabad ég alatt kellett az istentiszteleteiket tartaniuk. Ennek az volt az oka, hogy a régi imaházuk a város 1706-os ostroma alatt elpusztult.

Az 1712-es városi tisztújítás zavartalan körülmények között zajlott le, de a császári kamara utólag nem fogadta el a választás eredményét. A nem katolikus tagoknak le kellett mondaniuk és helyüket katolikus polgárokkal kellett betölteni. Ez a rendelkezés azért is igen sérelmes volt, mert a császári parancs szerint a Thököly-korszakot követő, de a Rákóczi-kort megelőző állapotot kellett visszaállítani, amikor pedig evangélikus vallású tanácsosai is voltak Kassának. Az önkény jellemzője, hogy Meixner császári megbízott – ragaszkodván a szín katolikus összetételhez – akaratát képes volt ráerőltetni a város lakosságára.

Mindezek ellenére annyit viszont összefoglalóan elmondhatunk, hogy a városi jogéletben, a városlakók emlékezetében mindvégig élnek a jogszokások évszázados és folytonosan fejlődő, változó jogintézményei, a nyílt önkény ellenére szívükben és elméjükben megőrzik a szabad királyi városi lét elévülhetetlen szabadságjogait,¹² és amint az önkény tudatos vagy tehetetlenségből fakadó enyhülése engedi, élnek is azon nyomban kiváltságaikkal. Nem csoda, ha a szabadságszeretet e dicső példázatú társadalmi rétege száz év leforgása alatt – ha nem is kifejezetten Magyarországon – megváltoztathatta Európa társadalmi és gazdasági berendezkedését.

Jegyzetek

- ¹ Kállay István: Városi bíraskodás Magyarországon (1686–1848), Budapest, 1996, 17–18. o.
- ² 1687. évi 41. tc.
- ³ 1405. évi II. dec. 11. tc.
- ⁴ 1405. évi I. decr. 10 tc., 1518 évi 11 tc., 1630 évi 21. tc., stb.
- ⁵ Csizmadia Andor: Győr közigazgatása a sz. kir. városi rangra emelkedés előtt, In: Győri Szemle Könyvtára 15. szám, 10. o. és GyML Prot. Anno 1614-29. 295. lap (1619. ápr. 24.)
- ⁶ Jelen tanulmányban Caspar Schiessler evangélikus vallású, német ajkú, közepes vagyoni tehetséggel megáldott városi polgárt hívjuk szemtanúul. Naplója, amely az *Emlékezetes feljegyzések mindarról, ami Kassa szabad királyi városban történt* címet viseli, írója személyiségéből fakadóan mutatja be a történeteket. A leírás nagyrészt objektívnek tekinthető. A szerzőt leginkább a külső tanács (electa communitas, választó közösség) választása, működése foglalkoztatta. Valószínűleg helyzeténél fogva – ebben a testületben lehetett inkább érdekelt.
- ⁷ Köpeczi Béla – R. Várkonyi Ágnes: Rákóczi tükör – Naplók, jelentések, emlékiratok a szabadságharcról, Budapest, 1973, 519. o.
- ⁸ 1710-ben ez a személy – nem első alkalommal – Vancsay István evangélikus vallású városi polgár lett. Ld. még a 10. jegyzetet!
- ⁹ Ekkor Sartorius Éliás lelkész személyében német nemzetiségű főlelkész került az evangélikus gyülekezet élére (vö. Köpeczi – R. Várkonyi i.m. 516. o.)
- ¹⁰ A városbíró a katolikus hitű Győri Ferenc lett, amíg a szószóló az evangélikus Vancsay István
- ¹¹ Köpeczi – R. Várkonyi i.m. 517, 519. o.
- ¹² Gönczi Katalin: A középkori város a jogtörténet szemszögéből, In: FONS III. évfolyam 1. szám, Bp., 1996, 15. o.